

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Teze disertační práce

Mgr. Nikola Růžičková

Správa a úřadování města Krupky v raném novověku

Vývoj městské správy do roku 1710

The administration and office work of town Krupka in early modern period

The development of town administration till 1710

Vedoucí práce doc. PhDr. Ivana Ebelová, CSc.

2023

1. Úvod

Předkládá disertační práce nese název *Správa a úřadování města Krupky v raném novověku* s podtitulem *Vývoj městské správy do roku 1710*. Horní hranice byla stanovena k roku 1710, kdy po desetiletích správy Krupky rodem Šternberků přešlo město do rukou rodu Clary-Aldringenů. Důvodem ke zvolení právě tohoto tématu je fakt, že správa horního města v raném novověku stála dosud mimo zorné pole badatelů. Město Krupka se svou bohatou historií, tradicí hornictví a geografickou polohou tvoří jedinečnou a dosud málo prozkoumanou látku pro výzkum správních dějin.

V první části zmiňované disertační práce je kladen důraz na představení a popis vývoje městské správy ve spojitosti s hornictvím, a také s ohledem na poměrně turbulentní změny náboženských poměrů ve sledovaném období. Cílem této části je objasnit a vykreslit vývoj dějin správy horního města, nastínit vazby a vztahy s majiteli panství i některými z okolních měst, a to jak na české, tak na saské straně hranice.

Na první část práce navazuje část druhá, která představuje jednotlivé funkce městské a horní správy ve sledovaném období. Cílem této části práce je přehledně seznámit a funkcemi a úřady, které ve městě působily, ať už se jednalo o správu města či správu hornictví. Tato část je doplněna o tabulkové přehledy se jmény osob, které jednotlivé úřady v konkrétních letech zastávaly, jsou-li k daným letům dochované zmínky v archivních pramenech či literatuře.

Poslední částí jsou přílohy uvedené na konci práce, a to jak textové, tak obrazové. Textové přílohy zahrnují transliterované stěžejní dokumenty, které mohou doplňovat další kontext k předkládané práci. Obrazové přílohy představují ukázky některých citovaných archivních pramenů, fotografický materiál si klade za cíl přiblížit místa, která jsou v textu práce zmiňována, a to především historické jádro města Krupky, kostely Nanebevzetí Panny Marie, sv. Anny a kapli sv. Wolfganga na Komáří hůrce.

2. Použité prameny a literatura

Zastavme se u zdrojů, ze kterých předkládaná disertační práce vychází. Primárním zdrojem jsou dochované archivní prameny uložené v Národním archivu v Praze, a také ve Státním okresním

archivu v Teplicích. Předně je na místě konstatovat, že pro sledované téma je archivní materiál dochován poměrně bohatě, a to jak ve formě listin, tak městských knih i spisového materiálu.

Z pramenů, které spravuje Národní archiv v Praze byly použity především dokumenty z fondů Česká dvorská kancelář (1293-1791 (1826)), Úřad desk zemských-listiny (1351-1831) a Archivum Coronae Regni Bohemiae II.

Prameny, které jsou uloženy ve Státním okresním archivu Teplice, můžeme jmenovat dva nejvíce citované fondy, a to fond Archiv města Krupky (AM Krupka) a Cechy Krupka. I na tomto místě je vhodné uvést, že pramenná základna je dochována bohatě, a to především ve formě knih a spisového materiálu. Jen městských knih spadajících pod archivní fond AM Krupka, se kterými je možné pro zmiňované období pracovat a čerpat, je 28. Spisový materiál je uložen celkem ve 23 kartonech různého obsahu. Vzhledem ke geografické poloze a historii města Krupky je přirozené, že jsou prameny vedené v německém jazyce a z hlediska paleografického se jedná především o texty psané německou novogotickou kurzivou (kurentem), avšak nalezneme zde také texty psané německou novogotickou polokurzivou (kanzlei), která byla ve zmíněných archivních fondech použita především na dochovaných konceptech.

3. Shrnutí výsledků disertační práce

Předkládaná práce si kladla na svém počátku cílů hned několik. V první řadě měla ambici představit vývoj městské správy v období raného novověku. Plnění tohoto cíle je věnována první část práce, ve které jsou na základě dochovaných archivních pramenů reflektovány zásadní události správních dějin města, a to ve vztahu k hornictví, k majitelům města i k náboženským poměrům, které ve městě hrály zásadní roli a dotvářely atmosféru, ve které se město vyvíjelo.

K výsledkům první části práce lze konstatovat, že město Krupka v raném novověku procházelo poměrně turbulentním obdobím, které znamenalo velké množství změn. Zásadní pro město byli jeho páni, kteří se ještě na počátku raného novověku poměrně intenzivně střídali, zároveň se v roce 1528 Krupka poprvé dostala do správy českého krále a mohla začít užívat titul „královské horní město“. Již o dva roky ale patřila pod správu Zdeňka Lva z Rožmitálu. Na konci 40. let 16. století byl správcem Krupky ustanoven Wolf z Vřesovic, který svou roli vykonával svědomitě a příkladně, snažil se reflektovat potřeby města.

Zcela zásadní zlom přišel s rokem 1616, kdy císař Matyáš daroval město nejvyššímu purkrabímu Adamovi ze Šternberka. Ten se sice u českého krále přimluvil za své město v otázce potvrzení městských privilegií, jejich obsahem však byl také bod týkající se volení městské rady. Podle tohoto řádu z roku 1617 už si krupští nesměli volit vlastní radu tak, jak bylo zvykem dříve, rada musela být schválena Šternberky, což byla pro krupské velká rána. Tato událost stála u zrodu dlouhotrvajících sporů Šternberků s představiteli města. V květnu roku 1620, poté, co zástupci města složili 9000 tolarů, se město opět stalo v určité formě svobodným. Po porážce stavovských vojsk v bitvě na Bílé hoře se Šternberk vítězně vrátil zpět do města, nařídil zabavit městská privilegia a městskou pečeť, a zároveň nechal zneplatnit vykoupení města. Později si majitel města vyžádal další majetky, které mu podle jeho slov náležely (např. sladovnu, desátek z cínu apod.). Úpadek města po formální i hospodářské stránce na sebe nenechal dlouho čekat.

Válečné útrapy třicetileté války pocítili krupští na vlastní kůži. Město se po mnoho let muselo potýkat s kvartýrováním vojáků, placením válečných kontribucí, vypalováním a drancováním města. Město bylo po skončení války v zuboženém stavu. Trvajících neshody se Šternberky se nakonec podařilo zklidnit až v roce 1696, kdy krupský písař Michel Weiner přivezl do města zpět originály krupských privilegií. Zásadní byly pro vývoj městské správy také mnohé živelné či jiné katastrofy. Připomeňme ku příkladu rok 1582, kdy na mor zemřelo ve městě na 400 lidí, jedním z nich byl tehdejší městský písař Urban Stübner.

Specifičnost města neleží jen v hornické činnosti, ale také v jeho poloze. Přímé sousedství se Saskem byla totiž základem pro přebírání vlivu v mnoha aspektech raně novověkého městského života, a to i v záležitostech církevních. Zhruba od poloviny padesátých let 16. století stála Krupka na pomyslné křižovatce v otázce náboženského vyznání. Do původního katolického prostředí se stále více infiltrovaly luteránské vlivy přicházející ze sousedního Saska. Přesto ještě v šedesátých letech 16. století bylo město převážně katolické. V této době se představitelé městského náboženského života poměrně rychle střídali a našli se mezi nimi i tací, jejichž personální charakter neodpovídal vážnosti kněžského úřadu. Ku příkladu v roce 1569 byl ze svého úřadu odvolán kněz Georg Kriner, když se prokázalo, že byl ženatý. O rok později zase pán Krupky Bernhard z Vřesovic obvinil kněze Michaela Rosta z hrubosti a nekřesťanského chování. O dva měsíce později kvůli dalšímu krupskému knězi - Mathiasi Stüelerovi - zasedala komise. Výsledkem bylo, že Stüeler napadl ústeckého děkana a vyjádřil se o něm jako o zloději a klášterním lupiči. Prvním luteránským knězem ve městě se stal Michael Winkler v roce 1576. Roku 1624 naopak ve městě rostly protireformační tendence. Původně katolické obyvatelstvo, které v poslední čtvrtině 16. století přijalo luteránskou konfesi, bylo nuceno opět vyznávat katolickou víru. Protireformace ve

měště sice neproběhla rychle (ještě v roce 1625 byl jediným přestupivším chudý švec Georg Giera), ale již v roce 1626 se například v Horní Krupce hlásili všichni ke katolické víře, až na jednoho, který musel odejít do zahraničí.

Shrneme-li poznatky týkající se krupského hornictví v raném novověku, musíme konstatovat, že na počátku tohoto období prožívalo krupské hornictví těžké období. Doba největší slávy města v této otázce již skončila. Po roce 1547 stál v čele horní správy vedle horního tzv. *Zollbereiter*¹ (jako první v Krupce se jednalo o Hanse Gramosera z Gramosu). Samotné hornictví procházelo těžkým obdobím, cena cínu klesala a horníci se jen těžko mohli svou prací uživit. Krupské horníky dále trápily další náklady, ku příkladu tzv. čtvrtletní poplatek, který jejich už tak těžkou ekonomickou situaci ještě více prohluboval. V osmdesátých letech 16. století do Krupky kvůli stavu tamějšího hornictví dorazil nejvyšší horní mistr Lazar Ercker. Krupské však dále sužovaly poplatky z vytěženého centnýře cínu, který byl vyvezen přes hranice. Ani poválečná situace se v otázce hornictví nezlepšila a toto zásadní odvětví krupského hospodářství procházelo další velmi složitou dobou. Naději krupští spatřovali v osobě inspektora horního úřadu Johanna Friedricha z Nievenheimu, který do Krupky přijel v roce 1684. Ke konci století se těžbě cínu začalo opět poměrně dařit a tato konjunktura přetrvávala až do konce období, kterým se disertační práce zabývá.

Dalším z cílů, které byly předestřeny, bylo osvětlit funkce městské a horní správy, které ve městě působily a společně fungovaly. Pokud shrneme nejdříve funkce náležející městské správě, musíme uvést, že základní struktura vedení města byla v raném novověku totožná se strukturou v jiných městech. V čele městské správy stál purkmistr. Přestože jejich počet s ohledem na dochované archivní prameny kolísá, můžeme konstatovat, že ve většině případů v jednom roce zastávali úřad čtyři purkmistři, kteří se ve funkci pravidelně střídali. Vedle purkmistrů byla důležitým orgánem městská rada. Počet jejích členů opět s ohledem na dochované archivní prameny kolísá, můžeme však přesto konstatovat, že počet radních se ustálil na osmi (+ čtyři purkmistři). Správu města doplňoval také sbor obecních starších, jejichž jmenovitý soupis můžeme sledovat od roku 1609 a je na tomto místě nutné zmínit, že počet dohledaných jmen získaných z dochovaných archivních pramenů nepřesáhl číslo čtyři.

Z porovnání dochovaných cechovních pramenů lze vyčít jednoznačnou provázanost členů krupské městské správy s cechovním prostředím, a to především s cechy krejčích a koželuhů, jejichž někteří mistři zastávali funkce purkmistra, radních či obecních starších. Z důvodu

¹ Zollbereiter - celní správce

nedochování starších archivních pramenů cechovní povahy nelze osvětlit participací členů dalších krupských cechů na správě města.

jméno	cechmistr	úřad
Benedict Müller	1676 - cech krejčích	purkmistr (1690)
Johann Hickmann	1675 - cech koželuhů	radní (1684, 1693)
Tobias Behr	1638 - cech krejčích	obecní starší (1676, 1677)
Hans Georg Hickmann	1701 - cech koželuhů	obecní starší (1709)

(Tabulka č. 1: Přehled cechmistrů cechů krejčích a koželuhů participujících na správě města)

Fungování městské správy doplňoval ještě menší úřad - výbor, o jehož fungování a personálním složení až na jednotlivosti mnoho nevíme.

Zásadní pro fungování města byla funkce městského písaře, jehož náplní práce bylo zaznamenat prakticky veškeré správní jednání ve městě, vedení městských knih a vyřizování městské korespondence. Konkrétní jmenovité obsazení této funkce pro období raného novověku známe od roku 1542. Ve sledovaném období evidujeme celkem jedenáct krupských městských písařů. Na příkladu písaře Hanse Steudela (písařem v letech 1609-1626) či Christofa Müllera (písařem v letech 1652-1676) lze demonstrovat, že obsazení pozice městského písaře bylo dlouhodobé.

O rychtáři působícím v Krupce máme první zmínky již k roku 1331 (rychtář Kunzemann), ovšem pro období raného novověku můžeme konstatovat, že jmenovitě známe krupské rychtáře od roku 1568, kdy rychtář Michael Langhans založil soudní a pozemkovou knihu.

Zajímavé je také sledovat vzestup některých osob na „pracovním“ žebříčku - ku příkladu osobu Michela Weinera.

rok	pozice
1619	obecní starší
1623	rychtář
1626	radní
1636	purkmistr

(Tabulka č. 2: Vzestup Michela Weinera na „pracovním“ žebříčku)

Trend, který přibližuje tabulka č. 2, můžeme pozorovat také u dalších osob figurujících ve jednotlivých městských funkcích.

Městská a horní správa města Krupky byla personálně neoddělitelně provázána, jak si můžeme demonstrovat na několika konkrétních příkladech: v roce 1542 zastával Wolf Knobloch pozici městského písaře, purkmistra a hormistra. Ve třicátých letech 17. století zase Michael Petzolt vykonával funkce městského písaře, radního, a zároveň také horního písaře, a celkem 29 let zastával úřad hormistra. Podobně tuto provázanost můžeme sledovat také v případě Davida Koita, který byl v roce 1568 hormistrem a v letech 1593 a 1594 je doložen ve funkci purkmistra. I v případě městské a horní správy tedy můžeme na základě dochovaných archivních pramenů konstatovat, že tyto dvě správní enklávy byly personálně propojené, podobně, jako tomu bylo ku příkladu v Kutné Hoře.

4. Odborná činnost

- 10/2016-5/2018 - Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště Loket - historik a archivář německo-českého projektu **ArchaeoMontan 2018**, který se zabýval výzkumem středověkého hornictví na saské i české straně Krušných hor. Tvorba historických rešerší, návštěvy archivů (NA Praha, SOKA Karlovy Vary, Archiv Národního muzea), práce se středověkými a raně novověkými prameny: listiny, kroniky, knihy propůjček, knihy podílníků pucháren, mapy apod.
 - 30.3.2017 - Konference ArchaeoMontan 2018 v Kadani - příspěvek *Krupka - dochované písemné prameny montánního charakteru*
 - 19.6.2017 - ArchaeoMontan 2018 v Dippoldiswalde - příspěvek *Stav historického výzkumu v okolí Horní Blatné*
 - 11.9.2017 - ArchaeoMontan 2018 v Lesné - příspěvek *Stav historického výzkumu v okolí Krupky*
 - 10/2017 - otevření Naučné stezky Po stopách horníků v Krupce - odborný konzultant pro historické texty, komunikace s historickými institucemi (Regionální muzeum Teplice, p.o., Landesamt für Archaeologie Dresden), archivní rešerše, tvorba textů
 - 2018 - článek - *Město a jeho hornictví. Prameny k hornické činnosti ve vybraných knihách Horní Blatné a Krupky*, in: ArchaeoMontan 2018 : Krušné hory v centru zájmu montánní archeologie : mezinárodní konference Dippoldiswalde, 23. až 24. srpna 2018 =

Das Erzgebirge im Fokus der Montanarchäologie : internationale Fachtagung
Dippoldiswalde, 23. bis 24. August 2018

- 2018 - článek - *Krupka a Infocentrum středověkého hornictví*, in: ArchaeoMontan 2018 : Krušné hory v centru zájmu montánní archeologie : mezinárodní konference Dippoldiswalde, 23. až 24. srpna 2018 = Das Erzgebirge im Fokus der Montanarchäologie : internationale Fachtagung Dippoldiswalde, 23. bis 24. August 2018

- **Přednášky ve školách - projekt Šablony 2.II/19 (pod záštitou MŠMT)**

- 11/2017 - *Dějiny města Krupky* - Biskupské gymnázium, ZŠ a MŠ Bohosudov, Koněvova 100, 417 41 Krupka
- 11/2019 - *Krupské hornictví* - Biskupské gymnázium, ZŠ a MŠ Bohosudov, Koněvova 100, 417 41 Krupka
- 3/2020 - *Krupské památky - komentovaná prohlídka* - Biskupské gymnázium, ZŠ a MŠ Bohosudov, Koněvova 100, 417 41 Krupka
- 11/2020 - *Kroniky města Krupky* - Biskupské gymnázium, ZŠ a MŠ Bohosudov, Koněvova 100, 417 41 Krupka
- 11/2021 - *Krupské cechy* - Biskupské gymnázium, ZŠ a MŠ Bohosudov, Koněvova 100, 417 41 Krupka

- **Kronika města Krupky**

- 1/2017-dosud - kronikář města Krupky - vedení městské kroniky, práce se staršími městskými kronikami

- **Populárně-naučné historické texty do měsíčníku Radnice města Krupky**

- **2016:**

- Znáte historii krupských punčochářů? •
- Řeznický cech v Krupce
- Cech výrobců lněného a kartounového zboží
- Albrecht Libštejnský z Kolovrat
- Cech krejčích v Krupce
- Cech konvářů v Krupce
- Historické zvyky a tradice v době předvánoční

- **2017**

- Svátek sv. Františka Xaverského
- Téma z Koldic potvrzuje privilegia horního města Krupky

- Cech ševců v Krupce
- Svátek Narození Panny Marie a poutní bazilika v Bohosudově
- Kaple sv. Wolfganga pod Komáří vížkou
- Krupské pamětní knihy
- **2018**
 - Nejstarší dějiny Bohosudova
 - Bohosudovská Kalvárie
 - Habartice (Ebersdorf)
 - Kostel sv. Prokopa a Kirchlice

5. Výběr z archivních pramenů a literatury

- NA Praha, Česká dvorská kancelář (1293-1791 (1826)), sign. IV D 7.
- NA Praha, Úřad desk zemských-listiny (1351-1831)
- NA Praha, Archivum Coronae Regni Bohemiae II (Praha 1983)
- SOkA Teplice, AM Krupka, Liber manualis 1473-1605, kn. č. 4
- SOkA Teplice, AM Krupka, Pamětní kniha (Protocoll oder Verzeichniss, was bey dieser Bergk-Stadt Grauppen unter wehrender Zeit sich denkwürdiges zugetragen hat) 1426-1853, inv. č. 56, kniha č. 1
- SOkA Teplice, AM Krupka, Kniha privilegií 1676-1691, kn. č. 6
- SOkA Teplice, AM Krupka, Radní protokol 1681-1714, inv. č. 112, kn. č. 55
- SOkA Teplice, AM Krupka, Protokol dědických inventářů 1496-1850, inv. č. 177
- Muzeum města Duchcova, Sběrka rukopisů, R-1, Horní kniha města Krupky z let 1512-1533 (1535)
- Albinus, Petrus: Meißnische Land- vnd Berg-Chronica, Dresden : Gedruckt bey Gimel Bergen, 1590
- Bisingerová, Marie: Správa města Kutné Hory v 15. a 16. století a instituce městských písařů, s. 47, in: *Acta Universitatis Carolinae : Philosophica et historica*. č. 1, (1992,) s. 47-51. Z pomocných věd historických X
- Ďurčanský, Marek: Česká města a jejich správa za třicetileté války: zemský a lokální kontext. Marek Ďurčanský. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 2013. 411 s.

- Lhoták, Jan: K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850, s. 37., in: *Minulostí Západočeského kraje / Plzeň : Albis international 43, (2008,) s. 13-78.*
- Müller, Augustin: Quellen- und Urkundenbuch des Bezirkes Teplitz-Schönau bis zum Jahre 1500. Prag: Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen, 1929
- Němečková, Eva: Krejčovské a ševcovské cechy v Bílině a Krupce v raném novověku, in: *Zprávy a studie regionálního muzea v Teplicích 28, 2010.*
- Roedl, Bohumír: Vademecum městské správy v Lounech v letech 1573-1727. Roedl, Bohumír. Ústí nad Labem : Albis International, 2004. 142 s.
- Ryantová, Marie - Vorel, Petr: Čeští králové. Marie Ryantová, Petr Vorel (ed.). Praha : Paseka, 2008. 584 s.
- Sieber, Siegfried: Der Böhmisches Zinnbergbau in seinen Beziehungen zum sächsischen Zinnbergbau, In: *Bohemia vol. 5 (1964) p. 137-160.*
- Urban, Michal: Horní města Krušných hor: Ústecký kraj. Michal Urban a kolektiv. Vydání: první Sokolov : Fornica Publishing, 2015. 327 s.
- Veselský, Petr Miloslav: Persekuce Hory Kutné po bitvě bělohorské: historický příspěvek k událostem doby té. na základě původních pramenů místních sepsal Petr Miloslav Veselský. Vyd. 2. Kutná Hora : Kuttna, 2011. 84 s.